

TITULUS X.

De Ordine Cognitionum.

1. In progressu iudicii ante sententiam diffinitivam, possunt nasci plures quæstiones, quæ a iudice sunt expendendæ et iudice terminandæ. Hinc ne confusio oriatur opus est videre quo ordine diversis quæstionibus sit satisfaciendum. Quare merito præsens titulus positus est in explicatione ordinis iudicarii. Hic vero titulus distinguitur tum a titulo de mutuis petitionibus tum a titulo de exceptionibus. Nam mutuæ petitiones exhibent actionem et reciprocam reconventionem contra actorem; titulus vero de exceptionibus pertractat de exceptionibus quibus reus sese defendere nititur. At titulus præsens agit de pluribus quæstionibus cognoscendis, sive proponantur ceu actio principalis sive per modum actionis et reconventionis, sive etiam distinctæ inter se proponantur. Hinc titulus præsens est generalior præ aliis.

2. Ordo cognitionum communiter definitur 'modus seu ordo observandus a iudice in examine plurium quæstionum, quæ in eodem iudicio, et inter easdem personas concurrere possunt'. Solent vero a doctoribus proponi regulæ generales, quibus ordo hic cognitionum definiatur.

3. *Prima Regula.* Ubi inter easdem personas plures causæ concurrunt, quarum una pendeat ab alia, hic ordo servandus est, ut nempe prius discutienda et definienda sit causa a qua alia pendet, quam hæc altera expendatur et definiatur. Ratio enim iudiciorum postulat, ut uniformitas in sententiis obtineatur, et consequentia cum antecedentibus componantur. Jamvero si regula allata sperneretur, facile evenire posset ut decisio causæ antecedentis, differret a definitione causæ, quæ ab ea dependet. Quare prius causa antecedens discutienda est; deinde definiatur causa subsequens, quæ a prima dependet. Ex. gr. quæstio de jure percipiendi fructus beneficii ex titulo particulari puta ex titulo distributionum, pendet ab alia quæstione quæ est de legitima et canonica assecutione ipsius beneficii. Unde si concurrant istæ binæ quæstiones, prius de hac secunda tractandum est quam de prima tractetur.

4. Huic regulæ est alia regula subalterna. Scilicet quando contra intentatam actionem opponatur quæstio præjudicialis vel

exceptio peremptoria, prius agendum est de quæstione præjudiciali, et de exceptione peremptoria, quam cognoscatur et definiatur actio primitus inita. Quæstio præjudicialis relate ad aliam causam est illa ex qua ita pendet hæc altera causa, ut ex definitione primæ quæstionis præjudicium seu damnum pati possit. Peremptoria exceptio ea est, quæ si probetur, cadit omnino causa principalis cui objicitur.

5. Quæstio præjudicialis potest 1°) induci ex facto ipsius actoris et contra ipsum actorem. Scilicet cum binas habeat actiones ex eodem titulo, si unam eligat et experiatur, non potest causa cadente deinde ad aliam regredi actionem. Exemplum habemus in *cap. 25. De Election. in VI°.* ubi canonicis iterantibus electionem ejusdem personæ ad vacantem Ecclesiam, ob exortum dubium primæ electionis, qui fuerat bis electus prohibetur agere ex utraque electione ad confirmationem obtinendam, sed obligatur ad proponendam unam solum electionem, ita ut si causa cadat, non possit aliam proponere electionem. Exemplum etiam habemus in *cap. un. De Postul. Prælator. in VI°.* ubi prohibetur simultanea via postulationis et electionis ad obtinendam prælaturam.

6. 2°) Præjudicialis quæstio est quidem contra actorem, sed ex facto adversarii, qui nempe quæstionem proponat, qua probata perimatur jus actoris. Quo in casu quæstio confunditur cum exceptione peremptoria. Exemplum offertur in *cap. 1. h. t.* ubi cum mulier ageret ad repetendum virum suum, et vir excepisset eam esse sibi consanguineam, jubet Pontifex antea tractari debere de consanguinitate, quam de restitutione viri. Nam si constitisset mulierem esse viro consanguineam, matrimonium nullum esset, nec vir mulieri restituendus esset. Pariter si poneretur actio ad obtinendam paternam hæreditatem, et contra fieret exceptio natiuitatis vel legitimi matrimonii, antea videndum esset utrum qui agit revera sit filius, vel utrum ex legitimis nuptiis ortus fuerit. Exemplum etiam exceptionis peremptoriæ exhibetur in *cap. 5. De Renunciatione* in quo cuidam reposcenti beneficium ecclesiasticum, objecta fuit exceptio liberæ renunciationis, et Pontifex jubet antea definiendam esse quæstionem utrum actor liberam ediderit nec ne renunciationem.

7. Non solum vero quæstiones præjudiciales et peremptoriæ exceptiones finiendæ sunt antequam ultra procedatur in cognitione causæ principalis, sed etiam quæstiones incidentales, quibus non

solutis non possit principale negotium expediri. Sic ex. gr. si quæstio fiat utrum dilatio concedenda sit necne; utrum revera sit in ætate major vel minor, qui in judicio adest. Idem dicendum de exceptionibus declinatoriis, quibus nempe vel iudex a iudicando repellitur quia incompetens aut suspectus, vel actor ab agendo quia ex. gr. excommunicatus, vel ipsa instantia impugnatur, quia non bene proposita. Imo regulariter de istis exceptionibus videndum est ante ipsam litis contestationem. *Cap. 4. De Exceptionibus; cap. 20. De Sent. et Re jud.*

8. Differentia adest inter exceptiones peremptorias, et declinatorias; nam in peremptoriis exceptionibus una sententia satisfacit exceptioni et quæstioni principali, in declinatoriis vero non una sententia sufficit pro exceptione et merito quæstionis, hinc post diffinitam exceptionem, proceditur ad meritum causæ. Quare si quis excitet quæstionem antiquam, vel petat jus controversum, et eidem obijciatur transactio, sententia, quæ transactionem definiat, etiam satisfacit quæstioni primitivæ.

9. *Tertia Regula.* Si concurrant plures æquales causæ inter easdem personas, nec sit una alteri præjudicialis, simul, regulariter, tractandæ sunt, servato inter eas ordine temporis quo inceperunt. At si pro aliqua periculum sit in mora, eidem prælatio concedenda est. Pariter si una ex propositis sit altera major, vel materia, vel scopo, major præferenda est. Ita causa spiritualis causæ civili, criminalis civili præponitur; sive enim materia in causa spirituali, sive scopus publicæ reparationis violati ordinis in criminali majoris sunt æstimationis, præ utilitate privati civis in causa civili.

10. *Quarta Regula.* Si causæ tractandæ sint ab iudice diverso, idest si pendente iudicio penes unum tribunal, exurgat quæstio influens in diffinitionem ejusdem iudicii, quæ tractari debeat apud aliud tribunal, hoc in casu, qui tractat causam principalem tenetur ejus prosecutionem suspendere, quoadusque alter iudex causam incidentalem decreverit. Hinc si quæstioni civili opponatur exceptio quæstionis spiritualis, uti esset causa de valore excommunicationis, vel matrimonii, antea esset hæc causa coram iudice ecclesiastico videnda, quam iudex laicus possit ultra procedere in causa civili. Ita ex *cap. 3. h. t. et cap. 5. Qui filii sunt legitimi.* Hæc regula locum habet, quando natura causæ incidentis talis est ut excludat in iudice prorogationem jurisdictionis, de qua supra

vidimus, quemadmodum verificatur in causa spirituali, quæ incidat in iudicio civili iudicis sæcularis. Secus enim valet alia regula, ut nempe idem iudex qui causam principalem videt, videre etiam debeat causam incidentalem. *Cap. 3. De Donation. inter virum et uxorem.* Porro iudex causæ incidentalis, statim ac incipit eam cognoscere, debet admonere iudicem causæ principalis, eique inhibere quominus procedat in causa. Quæ inhibitio si omittatur, valent acta iudicii, quæ inde fiunt usque ad sententiam definitivam iudicii exclusive. Non valeret autem sententia definitiva, nam posita et non definita quæstione incidentali, iudex non præsumitur a jure rite instructus in causa. Hinc ex ipsa lege suspensa remanet jurisdictio iudicis, ad ferendam sententiam in negotio principali, per consequens sententia si feratur censetur valore suo juridico carere. Ita doctores interpretantes *cap. 3. h. t.*

11. Coronidis loco innuendum esse censemus, spoliatis de suis bonis privilegium concedi, de quo in suo titulo pertractabimus, ut si spoliator spoliatum conveniat, et spoliatus proponat exceptionem spoliæ, causa hæc spoliæ debeat definiri ante causam intentatam a spoliatore. Ita *cap. 2. h. t.* Diximus si spoliatus spoliationem proponat in forma exceptionis ad sese tuendum ab actione contra ipsum excitata, nam si spoliatus spoliationem proponeret in forma actionis, seu si reconveniret spoliatorem et institueret actionem ad obtinendam restitutionem rerum sibi ablatarum, hoc in casu censerentur esse duæ actiones principales, seu actio primitus proposita, et reconventionalis actio spoliæ a reo deinde instituta. Quare hoc in casu non datur locus prælationi, sed simul utrique actioni æque satisfaciendum est juxta regulam tituli 'De mutuis petitionibus'.

TITULUS XI.

De Plus Petitionibus.

1. Inter quæstiones incidentales, quæ possunt oriri in iudicio, certe adnumerantur illæ, quæ exurgunt ex male concepto libello causæ introductivo. Quare postquam visum est quo ordine tractandæ sint quæstiones, quæ in processu iudicii exoriantur, subnectitur titulus de quibusdam specialibus quæstionibus, quæ ex excessu petitionis ab actore propositæ fluunt. Quadruplici modo potest actor excedere limites debitos in libello et plus petere. 1°) Re; 2°) loco; 3°) tempore; 4°) causa.

2. 1°) Re actor excedit in petitione cum in materia seu in quantitate, vel summa sibi debita plus petat. Ex. gr. qui creditor est in quinquaginta, petat centum, vel qui jus in parte rei tantum habet, petat eam sibi integram adjudicari.

3. 2°) Plus petit actor ratione loci, cum vel nullus locus in obligatione designatus est, et actor postulat ut sibi res præstetur in loco sibi commodiori, vel si locus designatus est, et actor petit sibi rem ex. gr. mercem præstari in alio loco distincto a priori. Quæ loci diversitas sive ratione expensarum pro re transferenda, sive pro majori pretio rei in loco ab actore designato potest reo inferre gravamen.

4. 3°) Tempore actor plus petit, cum ante designatum diem, vel ante eventum conditionis, petit solutionem obligationis et præstationem rei.

5. 4°) Causa plus petit actor, cum petat rem determinatam sibi præstari in casu alternativæ obligationis cujus electio ad reum pertineat. Sic ex. gr. si poterat reus præstare vel centum, vel equum, et actor taxative expostulat equum. Pariter si petat actor in specie determinata quod sibi debetur in genere.

6. Porro non censetur plus petere qui ante litis contestationem corrigat petitionem. Nam uti vidimus ante litis contestationem, actor impune etiam mutare potest libellum, nec vere adhuc suscepit obligationem erga reum propositam tuendi actionem. Et habetur aperta dispositio in *cap. un. h. t.* Pariter revera pœnas plus petitionis probabiliter non incurrit, qui ante sententiam seu conclusionem in causa corrigat libellum. Nam licet post litis contestationem non possit mutari amplius libellus, seu de una ad aliam actionem, de uno ad alium titulum fieri transitus, tamen salva libelli substantia, emendari libellus potest, quemadmodum vidimus in Tit. De Libelli oblat. Verum in utroque casu si ob plus petitionem constet, reum majores expensas fecisse, actor reficere eidem tenetur excessum expensarum, seu expensas pro rata excessus in petitione.

7. **De pœnis plus petitionis.** In jure romano contra plus petentes statuta erat pœna caducitatis actionis; seu qui plus petebat et persistebat in obstinatione petendi cadebat jure suo. Excusabat vero ab hac caducitate minor ætas et magna erroris causa. Ita in §. *Si quis agens. Inst. De Action.* At præsertim ex jure cano-

nico in *cap. un. h. t.* mutatio inducta est. Et 1°) Plus petentibus tempore duplicantur induciæ, seu duplicatur tempus solutionis perficiendæ. 2°) Qui plus petunt re, loco aut causa condemnantur in expensas et ad interesse, seu damnum, quod reo ex plus petitione acciderit, reficere debent.

TITULUS XII.

De Causa possessionis et proprietatis.

1. Sequitur ordo cognitionis causarum in specie, seu exhibetur modus quo tractari debeant et definiri judicia circa possessionem, et circa proprietatem. Jam vidimus judicium aliud esse petitorium aliud possessorium. Petitorium nempe illud est, quod versatur circa jus et proprietatem rei, possessorium vero illud est, quod possessionem rei, vel quasi possessionem juris solummodo respicit. Jura enim non vere possidentur, seu sensibiliter non apprehenduntur, sed in similitudinem rerum sensibilium dicuntur quasi possideri. Tractatio igitur instituitur de possessione et proprietate, de judiciis possessorio et petitorio.

2. Possessio juxta suam simplicem ac naturalem notionem nil aliud est nisi 'Physica rei detentio per quam homo suam in eadem re activitatem exercet'. Dicitur *physica*; omnes enim in possessione vident corporalem tantum relationem præcisione facta a justitia vel injustitia actus. *Rei detentio*; quia ad conceptum naturalem possessionis non sufficit, quod quis videat rem et eam possidere dicatur, sed requiritur ut tactu corporali eam apprehendat ac teneat. *Per quam homo suam in eadem re activitatem exercet*; ad habendam enim possessionem non sufficit quæcumque rei detentio, sed necesse est ut hæc detentio sit actus humanus, idest sit volita et quidem non quocumque modo, sed præcise ad hoc ut res ipsa physica hominis activitati subjiciatur.

Verumtamen, ut quisque per se videt, nimis angusta sese exhibet hæc possessionis notio, arctis inclusa limitibus facti materialis et animi, non satis aptari poterat omnibus quæstionibus, quæ in hac materia evenire poterant. Hinc opus utriusque juris civilis et canonici quo primitiva illa ac simplex possessionis notio ampliata ac munita juridicis effectibus est. Juxta hæc sic definiri posset possessio 'Rei detentio corporis, animi, juris adminiculo suf-